

LAJTOS NÓRA

„virágok csendjét hallgatjuk együtt...”

Szenvedély és szenvedés Tóth Erzsébet *Kínai legyező* című kötetében

„Általában tavasztól ősziig madárcsicsergés jön be az ablakon, ez az egyetlen hang, ami nem zavar. A zene kizárva. A zenéhez nekem teljes odafigyelés kell, a verseimben általában gondolatritmus van – ha azt nem kapom el, akkor nem sok sikert jósolok annak a versnek.”¹

„Mintha nem is lábbal járna. Szívvel inkább. Amit nem tud elérni szóval, megnyeri szenvedéssel...” (lancu Laura)

Az a grammatikai határfelület, amely egyetlen fonémában ragadja meg a címben foglalt szavak természetét, igen messzire viheti el a gondolkodó olvasót. Mégpedig azért is, mert habár a két szó etimológiája a 'szenved' származékszóból eredeztethető,² egyfajta jelentéshasadás következik be szintaktikai szinten, ugyanis a *szenvedély* és a *szenvedés* egymás azonos tőtípusú antonimiái. Nincs olyan művészeti ág, amely ne vitte volna színre eme két érzelmet: elsősorban a drámákban van a legnagyobb terük, de az egyéb irodalmi műfajokban, a zenében, és a képzőművészet alkotásai is hol szenvedélyből, hol pedig szenvedésből táplálkoznak.

Tóth Erzsébet eddig megjelent kötetei közül most a *Kínai legyező* (2021)³ verseiről lesz szó. A versgyűjtemény alaptermészetéről röviden elmondható, hogy az alanyi költészet és közéleti-közérzeti líra egymással jól együtt hangzó szólamot alkot, amelyben e két érzelmvilág, a szenvedély és a szenvedés is jelentős szerepet tölt be a vizsgált korpuszban. Néha csak egy halálvékony határ választja el egymástól a két érzéstípust. Máris hű példája ennek az elemzésül választott kötet nyitó verse.⁴

A vér heves vérmérsékletét már az Antall Józseftől származó, szállóigeként elterjedt mondat – a „Tetszettek volna forradalmat csinálni” – megadja. Az erre reflektáló szerző válaszában a fájdalmas szenvedély intonációja olvasható ki a sorokból: „A vers kiáltvány volt, / a kiáltvány verssé olvadt...”, illetve: „Nem ráztuk le, belénk szívárgott a bilincs, / nem harcoltunk, belénk égett a rabság...”. Ez a mondat mintha a fájdalom hangját is megpendítené, az el nem „táncolt” szabadságharc lépéseit, amelyben keserűségében ennyit tud csak megfogalmazni Tóth Erzsébet a maga harsány hangján: „vonultunk volna, mint a pesti srácok / és folyt volna az ifjúi vér szívünkéből...” A költemény zárlatában a szenvedélyes nyitó hangtól eljutunk a szenvedő hangvételig, amelyben szinte lekottázható a kifakadó reménytelenség: „Az utcán utolsó lélegzetével / tányér levesért koldul a szabadság.”

A *Borsóevők* és a *Vírus idején* című versek szintén az érzelmi határokat fejtegető szövegek: „el tudod képzelni az ember nélküli Földet? / a magukra hagyott égtájakat”; „égetett véres borsó pattog a föld asztalán / távolban izzó, honvédő szemek / hulljon a férges”. Tóth Erzsébet patetikus hangvétellel, aggódva teszi fel költői kérdését, amelyre egy másik versében ekképpen válaszol: „Konzervet eszem, konzervet nézek, / konzervben álmodok, konzervben élek” (*Vírus idején*). Habár eme vers címe is utal korunk járványára, a békemisszió és Földünket óvó-féltő gondolat is észrevehetően jelen van a szövegben.

A nemzetféltés érzelmi aktusa következik be a *Hol vannak a zászlók?* című versben, szinte alig észrevétlenül, tárgyiasítva azt. Fájdalmas kifakadásba torkollik

Jelen tanulmány a Magyar Művészeti Akadémia Ösztöndíjprogramján belül készült.

a költő kérdésfeltétele: „Nem hiányzik senkinek a zászló? / Amit vittek a forradalmárok, / pesti srácok, munkások, diákok, / mindenkinek volt zászló a kezében, adott nekik az anyukájuk?” Majd a költemény vége egy nagyon expresszív képsorozattal zárul: „Ha lenne merszem felválni az ereimet, / és biztos lehetnék benne, / hogy piros, fehér, zöld vér csöpögne onnan, / felajánlanám a zászlógyártóknak, fessék be vele a vásznakat, / soha ki ne fogyjon a nemzetiszín zászló.” Ennyire plasztikusan aligha fogalmazta meg költő azt a szenvedélyes sorsvállaló, ugyanakkor szenvedéssel telt szívfügdalmat, amit egy magyar érezhet nemzete iránt.

A kötetben fontos szerephez jutnak az úgynevezett apa- és anyaelsirató versek. A *Nincs többé* és az *Exit* olyan képet rajzolnak meg a költő édesapjáról, amelyben az apa iránti szenvedélyesség színei válnak dominánssá, nem a szenvedése. A földbirtokos felmenők közül az apa volt az, aki a legtávolabb került a földműveléstől: asztalosmester lett. S most éppen arra fókuszál a költő, ahogyan az édesapja öregkorában viszonyul a földhöz: „nem jó már ez a föld / nincs benne lélek / mondta anyám, mondta húgom”; „apánkat soha nem érdekelte a föld igazán / a szagát se bírta / holott mindenki földművelő volt a rokonságban / mi más lett volna? / ahogy lehetett, menekült a földtől / a városba, ahol a gyalupad mellett élte ki magát / hogy öregségére egy kiskert erejéig visszatérjen a földhöz...” (*Nincs többé*). Az apához való ragaszkodó, halálon is túlélő magatartás mondatja ki Tóth Erzsébettel: „Apám egyébként gyakran megszökik a halálból hozzám. / Például megjelenik az álmaimban. / Jól elvan, úgy viselkedik, mintha élne” (*Exit*).

Az édesanyával való szoros kapcsolatáról a költő nem egy interjúban nyilatkozott. Borbély Lászlónak például ezt mondta: „Én sajnos sok bánatot okoztam Anyámnak az életvitelemmel, de öregségére talán elfelejtette.”⁵ Az ötvenévesen festeni kezdő anya szenvedélyes képeiről is büszkén mesél Tóth Erzsébet a Nagy Gáborral folytatott beszélgetése során.⁶ „Ritka csoda, hogy anyámból így előtörhetett a festő. Az is lehet, hogy fordítva történt: nem engem ösztönöztek anyám képei, hiszen amikor írni kezdtem, ő még nem festett, hanem én ösztönözhettem verseimmel őt.” Az '56-os forradalomban még csak ötéves Tóth Erzsébet iszonyú halálfélelemmel küzdött: „látom-e még anyámat?”⁷

Az anya-versekben fel-feltörő érzelmdúlás már a *Bolondóra* című költeményben is tetten érhető: „én meg bolondkodhatnék anyámnak / ne fájjon úgy mindene / nézd anyuka: / bolondórán bolondlány / bolond szívvel, bolond lábbal bolondtáncot jár...”. Az *Emberi számítás* zárata József Attila-i áthallással ekképpen hangzik: „Soha nem lehet az én kezem az övé.”⁸ Ahogyan a *Gyerekségekben* Weöres-reminiszencia olvasható ki a sorok között: „gyerekem nem lett / hát anyát szültem” (*Tóth Erzsébet*); „Ha lányod szült téged, halhatatlan vagy” (Weöres Sándor: *Egysorosok*). És a szenvedélyes gyermeki szeretet sorai sorban: „Persze, meghalhatok. / De hogy Anyám meghalhat – / fagyos kéz szorítja ökölbe szívem” (*Vírus idején*); „Meghalok kislányom. / Mondja Anyám köszönés helyett a telefonba” (*Emberi számítás*); „úgy hagytam ott Anyámat / testvéremnél / mintha a gyerekem lenne” (*Gyerekségek*). És a végső fájdalmas kifakadás: „Most már csak anyámat szeretném megölelni” (*Sziromszárnyakon*).

Az interjúknál és a *Kínai legyező* verseinél maradva az Ayhan Gökhannal való beszélgetés⁹ hívószavai lehetnének talán a szellemi *szabadság*, a versírói *szenvedély*, a *személyesség* vagy a demokratikus *rabszolgaság*. Hogy – mai szóhasználatlaltal élve – az énidőt mire fordítjuk, az saját döntésünk. Jogunk van színházba, kiállításokra járni, és jogunk van verseket olvasni. Nyilvánvaló, hogy ezek a tevékenységek nem zárják ki egymást, de felgyorsult hétköznapijainkban mégiscsak

muszaj a választás ösvényére tévednünk, és döntésre kényszerülnünk. Tóth Erzsébet magánlírájában fájdalmas kifakadás olvasható ki a *Lágyan permetezett hó* című versében, amelyben egy finnugor népcsoport, a komik nyelvének „elalvásáról” ír: „a komi / ahogy utoljára még kiejti a szavakat / egy nemzet utolsó három öregje / könnyet csal szemembe a kép...”. Ugyanígy gyötrődik a költő, amikor „Beszlán és Moszkva nem hisz a könnyeknek, / szívükben szegfű, szemükben vigyázz van” sorait veti papírra *Az utolsó évnitőben*.¹⁰ Igazi lelki megpróbáltatása az embernek, amikor olyan valakinek a száma marad a telefonjában, akit már nem tud elérni eme földi létben: „...de van, hogy egyáltalán nem veszi föl senki, / kicseng sokáig a gyönyörű dallam, / és akkor tündökletesen, angyalian / megkönnyebbülsz. / Főleg ha kiderül, / hogy akit hívtál, már nem is él, / meghalt két vagy három éve, csak benned él még, / hiszen a telefonodban is ott van...” (*Nehéz*).

Igazi hévvel hangoztatja a könyvek hangját a *Könyvhét* című versdarabjában: „kolompolnak, dorombolnak / kopogtatnak a szívemen / eressz be engem, eressz be”. Privát élményként írja meg, de valójában gólya-sírató vers a *Nyár az Akácok Házban* expresszív sorai: „azon a nyáron csak egy gólyára lőttek rá többször is / nem volt szép látvány / a gólya vére átszorgott / az éppen kanalazott málnás jégkrémünkre / de megmenekült, nálunk ritka az ilyen brutalitás / gólyára löni!? ki hallott ilyet?” Igazi lelki teherként viseljük, hogy halottaink száma az idő előrehaladtával gyarapodik, s szinte lelkiismeret-furdalás gyötrelme kínoz bennünket: hol vagyunk vajon mi a sorban, hogyan lehetséges még mindig élnünk, mikor pályatársaink hamvaira fátylat borít az idő? „Ratkó József, Utassy a sortűzben elöl álltak ők is. / Meghalt szeretett szerkesztőm, / Mátis Lívია, akit nehéz volt eltemetni, / de kit nem volt nehéz? / Már össze-vissza zuhognak az évek a halálokkal: / Csoóri Sándor, Görömbei András, Esterházy Péter, / velük éltem, velük voltam fiatal és öreg, / meghaltak sorra. / Valami baj lehet velem, ha még élek” (*Ha még élek*). Első olvasásra túl személyes atmoszférát tapasztalhatunk a fenti versrészletben, ugyanakkor a költői kifakadással egy időben egyetemes veszteségérzet is pulzálhat bennünk, olvasókban. A legmegrendítőbb verssor véleményem szerint a *Lesz egy reggelben* szerepel, amely így hangzik: „nincsenek tapasztalataim a boldogságról”. Igazi kínszenvedő magatartást tanúsít Tóth Erzsébet lírai alanyának kijelentése, amelyben ott lüktet a magánlíránál mellett – Zalán Tibor szójátékával élve – a szenvedély és szenvedés magánylírása is.

JEGYZETEK

¹ Az idézet Zsille Gábor Magyar Napló-beli, Tóth Erzsébettel készített interjújából való. *„Nekem valaki diktál” – Beszélgetés Tóth Erzsébettel*, Magyar Napló, 2020/4, 60.

² A 'szenvedés' szavunk már 1372-ben jelen volt, melynek szótöve ismeretlen eredetű mind a mai napig, míg a 'szenvedély' nyelvújítás kori alkotás (1820).

³ Tóth Erzsébet, *Kínai legyező*, Nap, 2021. (A tanulmányban fellelhető versidézetek ebből a kötetből valók.)

⁴ A vers először 2017-ben jelent meg. Magyar Napló, 2017/6, 45.

⁵ *Élet visszacsavart lángon* (Borbély László-interjú), <http://olvasat.hu/elet-visszacsavart-langon/> [utolsó letöltés: 2023. december 30.]

⁶ *Egy gramm papír*, Tóth Erzsébettel beszélget Nagy Gábor,

⁷ <https://www.kortarsfolyoirat.hu/archivum/2011/07/egy-gramm-papir.html>, Kortárs, 2011/7–8. [utolsó letöltés: 2023. december 30.]

⁸ Uo.

⁹ „Verset írunk – ők fogják ceruzámat / s én érzem őket és emlékezem” (József Attila: *A Dunánál*).

¹⁰ *Bekötötak: Tóth Erzsébettel beszélget Ayhan Gökhan*, Magyar Művészet, 2018/1. http://www.magyar-muveszet.hu/upload/userfiles/2/publications/201801/pdf/MM2015_3belivek_kepnelkul_20_bekotoutak.pdf

¹⁰ 2004. szeptember 1-jén egy főként ingus és csecsen fegyveresekből álló csoport több mint 1100 embert, köztük 777 gyereket ejtett túszul az Oroszország Észak-Kaukázus régiójában, Észak-Oszétiában fekvő Beszlán 1. számú iskolájában.